

DEPOPULACIJA SRBIJE – BORBA ZA OPSTANAK JEDNOG NARODA

UVOD

Demografija predstavlja interdisciplinarnu nauku o stanovništvu koja po svojim karakteristikama obuhvata različite nauke, od matematike, statistike, ekonomije, sociologije, preko medicine, psihologije, epidemiologije, biologije, antropologije i dr. Iz ovog proizilazi inicijalna kompleksnost demografske analize koja pritom treba da ima i savetodavnu funkciju. Upravo ta savetodavna funkcija ovakve nauke, tj. zaključci i razmatranja sa preporukama i ciljevima, kao da izostaje iz savremene prakse. O tome više od svega svedoči i činjenica da stanovništvo Republike Srbije rapidno opada. U Srbiji umre oko 40.000 stanovnika više nego što se rodi na godišnjem nivou, a od toga je oko 12.000 na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine (9,164). Još su šokantniji podaci koji govore o tome da ukoliko se ovaj trend nastavi 2225. godine Srbija neće imati stanovnika uopšte (9,164). Iako se 2225. godina čini daleko iz perspektive stanovnika današnje Srbije, za jednu državu sa dubokim istorijskim korenima taj period je vrlo kratak. Stoga je neophodno da se urgentno pokrenu adekvatne aktivnosti i programi koji bi doprineli ubrzanom stopiranju depopulacije, kako bi za početak zaustavili, a zatim i preokrenuli, negativne demografske trendove. Dodatni problem predstavlja i činjenica da se na demografska kretanja ne može uticati značajno a da se rezultati postignu u nekom kraćem roku. Današnji državni aparat je pokrenuo inicijative koje se tiču demografskih kretanja nakon dugog, gotovo višedecenijskog zatišja. Stiče se utisak da se tokom istog tog period anije adekvatno brinulo o demografskim kretanjima naše zemlje. Međutim, da li je ovo pitanje

REZIME

Ključne reči: demografija, javno zdravlje, depopulacija, Ruska Federacija, sela Srbije

Demografski indikatori u Srbiji pokazuju dugoročni negativan trend nasuprot globalnim demografskim kretanjima. Socioekonomski faktori utiču značajno na demografska kretanja. Uzroci smrtnosti takođe predstavljaju oblast kojoj je neophodno pristupiti sistematski i uregneto jer veliki broj građana umire od hroničnih nezaraznih bolesti. Ekonomske migracije se ne mogu prevenirati bez adekvatne socijalne i ekonomske politike. Nestanak Srba sa ove teritorije se prognozira za 2225.god. ukoliko se ovakav trend nastavi. Ruralne oblasti su devastirane, dok je migracija ka gradovima veoma prisutna. Rešenje je u ekonomskom razvoju, adekvatnom javnom zdravlju i formiranju fondova za demografski razvoj.

pokrenuto suviše kasno i da li će doneti očekivane rezultate, ostaje da se vidi. Opširnost i sveobuhvatnost ove problematike se može sagledati sa različitih aspekata, a mi smo za ovaj slučaj odabrali nekoliko indikatora za koje smatramo da su relevantni i da se istima posvećuje nedovoljno pažnje kako u stručnoj, tako i u široj javnosti.

DEMOGRAFSKA SITUACIJA U ZEMLJI I SVETU (ISTORIJSKI I AKTUELNI ASPEKTI)

Globalna slika

Često se u inostranim medijima može čuti krilatica da danas živi više ljudi nego što je ikada umrlo (1,1). Da ova krilatica služi svrsi pokazuju brojna tumačenja koja pokazuju da ovakve vesti kada se „propuste“ kroz svetske medijske kanale, doprinose većoj zabrinutosti, ali i povećanju svesnosti globalnog stanovništva o demografskim problemima. (1). Međutim, ovakva tvrdnja je ipak daleko od istine. Prema istraživanju (5,1) se pokazuje se da je ipak svega 7% populacije koja je ikada živela na planeti Zemlji – živo i danas. U *Tabeli 1* su prikazana demografska kretanja broja stanovnika planete Zemlje do današnjeg dana.

Broj ljudi ikada rođenih (2019)	108,760,543,791
Svetska populacija 2019. godine	7,692,000,000
Procenat populacije koja živi danas u ukupnom broju	7.1%

Tabela 1. Predviđanje broja stanovnika koji su ikada živeli na Zemlji (4, 1)

Dakle, kada se razmatraju demografska kretanja, veoma je značajno uzeti u obzir kontinuirani rast populacije na globalnom nivou. U prethodnih svega nekoliko godina broj stanovnika je porastao respektivno sa 6,7 milijardi u 2009. godini na sedam milijardi u 2011, dok je već 2016. godine bilo 7,44 milijarde ljudi na planeti. Krajem januara 2018. zabeleženo je približno 7,6 milijardi stanovnika, dok je u maju mesecu 2019. godine ukupna populacija iznosila 7,7 milijardi (10,1). Ako se ovakav trend nastavi, do 2030. se može očekivati da će svetska populacija brojati i preko 8,5 milijardi stanovnika, dok su prognoze za 2050. da će biti više od 10 milijardi stanovnika. Dramatičan rast broja stanovnika direktno implicira veću upotrebu prirodnih resursa (devastiranje), a posebno se misli na obradivo zemljište i pijaću vodu (9,81).

Migracije na globalnom nivou takođe predstavljaju jednu osobenost modernog doba koja je poprimila srazmere kakve nikada ranije u istoriji nije imala.

Godina	Broj migranata	Migranti kao procenat (%) svetske populacije
1970.	84.460.125	2,3%
1975.	90.368.010	2,2%
1980.	101.983.149	2,3%
1985.	113.206.691	2,3%
1990.	152.563.212	2,9%
1995.	160.801.752	2,8%
2000.	172.703.309	2,8%
2005.	191.269.100	2,9%
2010.	221.714.243	3,2%
2015.	243.700.236	3,3%

Tabela 2. Kretanje migracija na svetskom nivou (2,88)

Danas su ekonomske migracije uobičajena pojava koju je prouzrokovala i široko obuhvaćena i prihvaćena liberalizacija tržišta. Sloboda kretanja stanovništva za zemlje koje imaju odgovarajuće vizne aranžmane je uveliko doprinela velikom obimu transfera stanovnika ka ekonomski razvijenim državama sveta i samim tim predstavlja određenu opasnost za nerazvijene zemlje i njihova tržišta u kontekstu dalje depopulacije.

Demografski status Republike Srbije i komparativni primeri

Za razliku od globalnih trendova koji pokazuju enorman rast ukupne populacije planete Zemlje, u Republici Srbiji je situacija potpuno drugačija. Naime, prema popisu je broj stanovnika porastao od 1953. do 2002. godine sa 6.162.321 stanovnika na 7.893.125 stanovnika. Od tog perioda naovamo, beleži se kontinuirani pad ukupnog broja stanovnika Republike Srbije.

	Prema popisu							Očekivano trajanje života (2016)			
	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.	2016.	ukupno	muško	žensko
Republika Srbija	6.162.321	6.678.247	7.202.914	7.729.246	7.822.795	7.498.001	7.186.862	7.058.322	75,49	73,01	77,98

Tabela 3. Osnovni podaci prirodnog kretanja stanovništva u Republici Srbiji (8, 41)

Osim toga, u Republici Srbiji postoji nestabilan natalitet, što se može videti iz podataka da broj živorođene dece pokazuje trend pada za razliku od stope živorođenih koja ima trend blagog rasta, ali samo zato što paralelno dolazi do smanjenja ukupnog broja stanovnika (9,1 na 1.000 stanovnika u toku 2013. godine, dok je 2017. godine bilo 9,2 na 1.000 stanovni-

I Rusija se u jednom trenutku suočila sa niskim prirodnim priraštajem, ali je našla mere odgovora.

ka), (8,81). Stopa prirodnog priraštaja je negativna i iznosila je -4,8% u 2013. godini, ali je već 2017. godine zabeležila pad od 5,5%. Vitalni indeks takođe beleži pad sa 65,4 u toku 2013. godine na 62,6 u 2017. godini. Broj umrlih i stopa mortaliteta za isti posmatrani period su rasli, od 2013. do 2017 (iako istorijski gledano je bilo značajno lošijih kretanja stope mortaliteta veoma je važno pravovremeno doneti odgovarajuće odluke koje bi prevenirale dalji rast mortaliteta i doveli do odgovarajućeg demografskog balansa) (7,23)(8,81). Ranije smo u radu već indikovali potencijalne negativne prognoze ukoliko se ovakvi trendovi nastave. Nije Srbija jedina zemlja koja se suočava sa problemima niskog prirodnog priraštaja, lošim aspektima uzroka smrtnosti, ekonomskim i drugim emigracijama stanovništva i drugim uticajima koji dramatično utiču na smanjenje ukupnog broja stanovnika u zemlji. Ruska Federacija je nakon završetka hladnog rata iskusila ogroman problem depopulacije.

Međutim, Ruska Federacija je snažnim ulaganjima i formiranjem odgovarajućih fondova za demografski razvoj uspela da preokrene negativnu demografsku sliku. Naravno da nisu samo demografski fondovi bili potsticaj, već celokupan, možemo slobodno reći, preporod Ruske Federacije koji se ogleda u kontinuiranom rastu BDP-a od 2000. godine pa do aktuelnog trenutka (evidentne su određene negativne korekcije u toku 2010. i 2014. godine) ali i u dobrim merama uopšte ekonomske i socijalne politike.

Na osnovu ovih demografska kretanja, jedna od preporuka ovog rada jesu i primene adekvatnih mera, od kojih svakako da neke mogu biti izrađene po ruskom modelu jer je pokazao rezultate. Međutim, jasno je da se demografske mere ne mogu posmatrati odvojeno od podizanja opšteg kvaliteta života stanovništva i podizanja ekonomskog statusa zemlje.

JAVNO ZDRAVLJE I PROBLEMI KOJI UTIČU NA DEMOGRAFIJU

Moderni koncepti javnog zdravlja u Republici Srbiji se čine kao neadekvatno primenjeni i nedovoljno afirmisani. Rad odgovarajućih instituta, ali i Ministarstva zdravlja, nije pokazao dobre rezultate, posebno kada se posmatraju uzroci smrti u Srbiji. Iako sa dugom tradicijom javnozdravstvenih aktivnosti, današnja neadekvatna praksa ne sprečava veliku smrtnost od hroničnih nezaraznih bolesti. Istorijski posmatrano, posebno je značajno istaći javnozdravstvene aktivnosti koje su bile inicirane nakon Prvog svetskog rata u kraljevini SHS, a kasnije i u Kraljevini

Jugoslavije, a koje su bile pod „kapom“ zdravstvenih zadruga (7, 20-27).

O današnjim problemima javnog zdravlja pre svega govore i podaci o uzrocima smrtnosti od tumora neoplazmi, koji na godišnjem nivou odnesu oko 20.000 ljudi, dok smrtnost od bolesti krvotoka godišnje odnese oko 50.000 ljudi.

Godina	Broj novoobolelih od tumora
2001.	30.744
2002.	31.536
2003.	34.752
2004.	32.832
2005.	32.400
2006.	32.832
2007.	34.344
2008.	33.912
2009.	35.926
2010.	37.412
2011.	37.437
2012.	36.406
2013.	34.980
2014.	36.319
2015.	39.056

Izvor: RZS

Tabela 4. Broj novoobolelih od malignih tumora

Treba imati u vidu i negativne uticaje životne sredine na stanovništvo, koji opet mogu predstavljati opasnost i pro-uzrokovati određene bolesti koje za svoj ishod mogu imati povećanje stope smrtnosti.

Loša životna sredina uzrokuje uvećanje stope smrtnosti stanovnika.

Shodno prethodno navedenom, značajno je da Republika Srbija donese adekvatnu zdravstvenu politiku, ali i strategiju održivosti zdravstvenog sistema, kako bi dublje izvršila uticaj na celokupno zdravlje naroda. Javnozdravlje je važno postaviti kao krunu zdravstvenog sistema.

INDUSTRIJALIZACIJA, URBANIZACIJA I (DEMOGRAFSKO) DEVASTIRANJE RURALNIH PODRUČJA

Industrijalizacija je značajno uticala na stepen urbanizacije i pojačala demografska kretanja stanovništva ka urbanim, industrijskim centrima. Ekonomske migracije unutar Republike Srbije se evidentno kreću ka velikim gradovima, u kojima su omogućeni bolji životni uslovi od onih u ruralnim područjima.

Međutim, ni situacija u gradovima nije adekvatna jer se migracije često dešavaju u kraćem periodu, pa gradski centri nisu urbanistički i infrastrukturno pripremljeni za veliko povećanje broja stanovnika. Osim toga, ni privreda ne napreduje dovoljnom brzinom kako bi mogla da omogućiti adekvatan standard života građana u gradovima, pa je česta i nezaposlenost (iako je stepen nezaposlenosti manji u odnosu na ruralna područja). Tome je značajno doprinela i tranzicija, kada su brojne fabrike zatvarane a radnici ostajali bez zaposlenja. Od 1948. godine udeo stanovništva u gradovima se povećao od 21 odsto u 1948. na 51 odsto u 1991. godini. Prema popisu, poljoprivredno stanovništvo je 1948. godine činilo 68 odsto a 1991. godine -17 odsto ukupnog stanovništva (9,181).

Važno je istaći i da usled ovakvih migracija stanovništva sela Srbije zamiru jer je od 4.709 naselja, odnosno sela, 1.200 u fazi nestajanja, a oko 820.000 hektara plodne obradive površine ostaje neobrađeno. Takođe je u Srbiji u 1.034 naselja manje od po 100 stanovnika, dok u 550 ima manje od 50 stanovnika, oko 50 naselja je prazno, dok 85 njih ima manje od po 10 stanovnika, a u 86 odsto naselja opada broj stanovnika (9,206).

Takvim migracijama naravno da doprinosi i neadekvatna infrastruktura i nedostatak kulturnih, umetničkih, zdravstvenih, logističkih i drugih institucija. O tome pre svega govore i podaci da se u selima nalazi oko 50.000 praznih kuća, dok u oko 150.000

niko ne živi; poštu nema oko 2.000 sela; 500 sela nema asfaltni put; 400 sela nema prodavnicu; 2.760 sela nema obdaništa za decu; 230 sela nema osnovnu školu; 173 škole imaju po jednog đaka (2015. godine), oko 60% sela nema ambulantu; a stanovništvo u ruralnim područjima je starije u proseku od stanovništva u urbanizovanim delovima države, a takođe id a su prisutni problem devastiranja zemljišta, irigacije i dr. (9,207); (3,25).

OPŠTI SOCIOEKONOMSKI FAKTORI

Socioekonomski parametri su od velikog značaja i mogu bitno uticati na sprečavanje dalje depopulacije stanovništva. Iako u razvijenim zemljama EU postoje problemi sa prirodnim priraštajem, istraživanja ipak pokazuju da postoji ukupni trend rasta broja stanovnika. Za to su u velikoj meri zaslužne migracije iz istočnoevropskih zemalja (ali i iz Azije) i ekonomski migranti koji dolaze u razvijenije zemlje radi boljeg ekonomskog standarda.

Ekonomski parametri koji su prikazani u ovom radu su prevažno vezani za rast bruto domaćeg proizvoda i nezaposlenost, iako bi od značaja bilo analizirati indekse visine prosečne zarade i potrošačke korpe. Naime, za ekonomski rast i privredu Srbije tokom 2018. godine se može reći da je relativno stabilna i da je usled niske inflacije, suficita u javnim finansijama, smanjenja javnog duga i porasta zaposlenosti (8,37). Republički zavod za statistiku navodi da je stopa realnog rasta BDP-a za 2018. godinu bila 4,4 odsto, dok je planirano bilo oko 3,5 odsto. Bruto investicije (osnovna sredstva) ostvarile rast tokom 2018. godine od 9,1 odsto (8,37), dok je za 2019. godinu je planirana stopa rasta BDP-a od 3,5 odsto..

Privredna komora Srbije je emitovala podatke na osnovu *Ankete o radnoj snazi* prikazujući u trećem kvartalu 2018. godine broj zaposlenih od 2,9 miliona lica, dok je nezaposlenih lica bilo 371.000 (za starije od 15 godina, stopa zaposlenosti je 49,2%), prosečna bruto zarada iznosi 69.012 dinara (oktobar 2018. godine), a neto zarada je 49,901 dinar. Ako se posmatra komparativno u odnosu na isti mesec u 2017. godini, onda postoji rast od 5,2 odsto (8, 38).

Prema procenama Republičkog zavoda za statistiku (2016) postoji i nastavlja se negativan trend i kada je u pitanju starosna struktura stanovništva, pa se učešće starih povećalo na 19,2 odsto od 2011. godine, što pokazuje snažan negativan trend rasta), (6, 142).

Ako se posmatraju socioekonomski faktori života starijih građana, relevantan faktor za posmatranje su i visine penzija.

Situacija u ruralnim područjima pokazuje da postoji značajan pad uplatilaca penzionog osiguranja (poljoprivrednika), koji je pao sa oko 500.000 uplatilaca 2000. godine na 155.720 poljoprivrednika 2015. godine. Pritom je prosečna penzija poljoprivrednika oko 10.600 dinara (9,207).

Dakle, život u ruralnim područjima je otežan iz brojnih navedenih razloga, pa je onda pravo čudo zašto se po tom pitanju ne preuzima mnogo kako bi se spasla sela Srbije i kako bi se ojačao korpus stanovnika u tim rejonima.

ZAKLJUČAK

Analizom relevantnih faktora od značaja za celokupnu demografsku sliku Republike Srbije primećuje se da se nedovoljna pažnja obraća na migratorna kretanja na svetskom nivou, ali i na ona na unutrašnjem nivou (nivou države). Naime, velike ekonomske i druge migracije globalno zahvataju i naše prostore, ali prevashodno prostore razvijenih zemalja. Na unutrašnjem planu je primetan pad nataliteta, rast stope mortaliteta, ekonomske i druge migracije stanovništva van zemlje, sistematsko propadanje ruralnih područja, i drugo. Svaki od ovih faktora ponaosob zaslužuje posebnu pažnju u obradi na naučnom nivou, ali ukoliko nema primene zasnovane na sugestijama, rezultatima i zaključcima ovakvih radova, ne može se mnogo postići u praksi. Šokantni podaci o potencijalnom nestajanju našeg naroda u naredna dva veka se moraju uzeti kao prioritet u rešavanju u odnosu na sve druge. Faktička međuzavisnost demografije sa ekonomskom, socijalnom i zdravstvenom politikom je neizbežna. Ukoliko se urgentno ne budu donele odgovarajuće mere kratkoročnog, srednjeročnog i dugoročnog karaktera, koje će se adekvatno artikulirati i biti merljive, a samim tim i revidirane u skladu sa ciljevima, neće se zaustaviti dalja depopulacija. Osim toga, ukoliko Republiku Srbiju dočeka napredak u kontekstu radne vizne liberalizacije i dalje otvaranje granica za radnu snagu (kao što je slučaj sa Republikom Hrvatskom), migracije (a posebno ekonomske) se samo mogu povećati. Tržište rada treba biti slobodno i usklađeno sa neoliberalnim konceptima, pa samim tim se „konzervativnim“ merama neće sprečiti odliv kadrova. Stoga, mora se raditi na sveobuhvatnim i ozbiljnim reformama u skladu sa modernim svetskim tokovima. Pred nama su i peta industrijska revolucija, robotizacija društva i drugi izazovi, koji zajedno mogu značajno uticati na dalju depopulaciju ukoliko se ne bude o tome mislilo pravovremeno. Za početak se možemo osvrnuti na oprobane mere koje je Ruska Federacija preduzela za jačanje teške demografske sli-

ke, a koje se ogledaju u setu adekvatnih zakona i formiranju fonda za demografski razvoj. Osim toga, snažan ekonomski razvoj i adekvatna socijalna politika su pomogli podizanju ugleda Rusije u svetu, poboljšali kvalitet života stanovništva i time zaustavili dalje migracije do izvesnog stepena. Srpska sela su devastirana, o čemu smo diskutovali u radu. Neophodan je povratak na selo, ali na moderno selo koje ima sve što je potrebno za savremen život stanovništva. Zdravstveni sistem se mora ojačati i javno zdravlje staviti na mesto koje mu pripada kao segmentu zdravstvene nauke koja se bavi stanjem zdravlja celokupne nacije. Postoji neophodnost za jačanjem preventivnog i kurativnog delovanja kod lečenja hroničnih nezaraznih bolesti, od kojih godišnje u Srbiji umre oko 100.000 stanovnika. Sve ove mere zajednički moraju doprineti opstanku Srba na teritoriji sopstvene države, koji je i trenutno i u poslednjih nekoliko decenija ugrožen!

LITERATURA

1. BBC News. Preuzeto sa: <https://www.bbc.com/news/magazine-16870579>, 05.05. 2019.
2. Čuzović, S., Čuzović, Dj., Stamenović, M. (2019). Globalizacija – Savremeni aspekti ekonomije, trgovine i zdravstva. Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu
3. Gulan, B., Stamenović, M. (2017). Land potential. Eurobrand TQM. Beograd
4. PRB, (2020). Preuzeto sa: <https://www.prb.org/howmanypeoplehaveeverlivedonearth/>, izvor: Kaneda, T et al. (2019). World Population data Sheet. Wahsington DC: Population Reference Bureau. United Nations division
5. Population reference Bureau Washington. (2017). Preuzeto sa: <https://www.prb.org/howmanypeoplehaveeverlivedonearth/>, 05.05.2019.
6. Radivojević, B. (2017). Radna snaga i tržište rada u kontekstu demografskih promena u Srbiji. Svet i Srbija – vreme promena. Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
7. Stamenović, M. (2019). Zdravstvene zadruge-zaboravljeno blago. Zbornik Matice srpske za društvene nauke. Matica srpska
8. Stamenović, M. (2019). Posttranzicioni status i odabrani izazovi zdravstvenog sistema Srbije. Revizor. Institut za ekonomiku i finansije. Beograd
9. Stamenović, M., Gulan, B. & Dragaš, B. (2017). Srbija Danas. Prometej. Novi Sad
10. Worldometer. (2019). Preuzeto sa: <https://www.worldometers.info/world-population/> 05.05.2019.

DEPOPULATION OF SERBIA – BATTLE FOR THE EXISTENCE OF ONE NATION

SUMMARY

Key words: demography, public health, depopulation, Russian Federation, villages in Serbia

Demographic indicators in Serbia show a long-term negative trend comparing to global demographic trends. Socioeconomic factors significantly influence demographic trends. Causes of mortality also represent an area that needs to be systematically and urgently regulated as a large number of citizens die of chronic non-communicable diseases. Economic migration cannot be prevented without adequate social and economic policies. The disappearance of Serbs from this territory is forecast for 2225 if such a trend continues. Rural areas are devastated while migration to cities is present. The solution is in economic development, adequate public health and the formation of the Funds for Demographic Development.